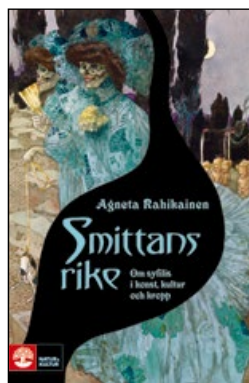

Smärtans och smittans rike

Ögonen ser mot fotografen men det finns ingen blick i dem, eller hur skall jag säga: de följer kanske bara mekaniskt och motoriskt fotografens förehavanden med sin låda, så som ögon för sed hava även om deras ägare är frånvarande och långt borta i andra tankar. Personen i fåtöljen har emellertid inga tankar, eller om han har några så är de ytterligt fragmentariska och nedanförmänskliga. Innanför den höga pannen äger han ett myllrande korallrev. Naturen tänker hädanefter för honom, om nu en abstraktion som 'naturen' kan tänka, eller om ett korallrev kan tänka.

Gunnar Ekelöfs beskrivning av fadern, i prosastycket "Ett fotografi", är på samma gång saklig och skrämmande. Gerhard Ekelöf arbetade i unga år på ett av tändsticksbolagen i Jönköping men kom sedan raskt att göra mycket lyckosamma affärer, etablerade sin egen mäklarfirma i Stockholm, och blev mycket välbärgad. Han hade som ungarl efter ett besök hos en prostituerad smittats med syfilis, fick den behandlad och trodde sig botad. Men efter att sjukdomen legat latent i flera decennier återkom den och bröt ner honom. Han togs tidvis in på hospital men vårdades sedan i hemmet, och dog 1916 då hans lille son var nio och tillräckligt gammal för att komma ihåg fadern, inte bara från fotografiet.

Agneta Rahikainen, vars morfar avled i samma sjukdom, har inga egna minnen av honom eftersom han dog tolv år innan hon föddes. Omständigheterna fick hon reda på först som vuxen, och av en slump. Med denna familjehemlighet börjar hennes mycket intressanta och välskrivna *Smittans rike. Om syfilis i konst, kultur och kropp* som ger mängder av exempel på författare, konstnärer och kompositörer som lidit av denna lika fruktansvärda som fruktade sjukdom som det dröjde länge innan man fick fram ett dugande botemedel mot. Kvicksilverpreparatet Salvarsan var sporadiskt verksamt, men först

Edvard Munch: Arv (1897).

med penicillin kunde man kurera den. Och syfilis som via modern drabbar ofödda och nyfödda barn är inte utrotad: "i själva verket dog fortfarande år 2016 omkring 200 000 barn till följd av att deras mamma smittats av syfilis", enligt WHO.

Flera författare som var läkare har skildrat sjukdomen, bland dem Tjechov, Bulgakov och Conan Doyle. Andra har själv lidit av den, som Flaubert och Karen Blixen vars novell "Kardinalens tredje berättelse" beskriver en raffinerad men ganska osannolik smittväg. Och i Ibsens pjäs *Gengangere* hemsöker sjukdomen en släkt i flera led, fram till den obehagliga slutscenen när vansinnet bryter ut hos Oswald som ärvt smittan från fadern: "Mor, ge mig solen". Om allt detta och väldigt mycket mer skriver Agneta Rahikainen med stor sakkunskap, efter en vitt- och djupgående forskning. Bokens omslag är vid ett första ögonkast elegant sekelslutsdekadent. Men när man betraktar det nog är det skrämmande, med en vackert upplädd *femme fatale* vars ansikte sjukdomen fränt sönder.

(Ännu för femtio år sedan var man tvungen, om man ville läsa på ett amerikanskt universitet, att bevisa att man inte bar smittan: på hösten 1964 fick jag lämna ett Wassermanprov hos amerikanska ambassadens verksläkare på Norr Mälarstrand i Stockholm för

att få ett bevis på att jag var smittofri. Samtidigt röntgade man mina lungor. Det halvmeterstora negativet delades i två. Jag fick den ena delen med mig i bagaget, den andra fanns redan på kajen vid 42nd Street när MS Kungsholm lade till. Jodå, de stämde ihop och var fläckfria. Jag släpptes in).

Thomas Manns *Bergtagen* diskuteras, liksom Joris-Karl Huysmans *À rebours*, och Tolstoj, Wagner och mängder av andra nämns. Trots den nästan bedövande ansamlingen av fakta finns förstås ännu mycket mer som kunde ha kommit med: Akira Kurosawas tidiga film *Shizukanaru kettō* (En stilla duell, 1949) handlar om en läkare som blir smittad med syfilis under en operation och som säger upp sin förlovning utan att avslöja orsaken, till fästmöns förtvivlan. Ken Russells intressanta *Song of Summer* (1968, kan ses på Youtube) skildrar den engelske kompositören Frederick Delius sista tid när han förlamad och blind (han ådrog sig syfilis i sin ungdom i Paris) bärs upp högt i Alperna bland annat av sin trogne amanuensis Eric Fenby, som såg till att också de sena kompositionerna kom på notpapper. Om en olycklig operakompositörs sjukliga förfall och död finns läkaren Eddie Perssons *Drabbad av Venus. Gaetano Donizetti – ett geni i sönderfall*, med ingående kliniska beskrivningar av sjukdomsförloppet. Dem besparas man hos Agneta Rahikainen. På senaste tiden har en del skrivits om samma sjukdom hos Anders Zorn, och Gunnar Serner – som under mellankrigstiden skrev en stor mängd internationellt populära äventyrsromaner under pseudonymen Frank Heller – ådrog sig syfilis i sin ungdom, som man får veta i Dag Hedmans *Frank Heller som brevskrivare*. Det skedde nog under ett av hans besök hos prostituerade i Köpenhamn. Han hade tur att bli botad. Likadant med Gustaf Hellström – uppräknningen kan göras mycket lång.

Förlaget Natur och Kultur kunde ha kostat på boken bättre tryck i illustrationerna (detaljerna i Félicien Rops *Mors syphilitica* får man gå till bättre ver-

sioner på internet för att se). Litteraturlistan är på fem dubbelspaltiga sidor, och noterna täcker ett dubbelt så stort utrymme – men ett personregister saknas, märkligt nog. Vi har blivit bortskämda med att Agneta Rahikainen, sedan länge verksam vid Svenska litteratursällskapet i Finland, skriver intressanta böcker. Flera av dem har med rätta blivit prisbelönda: ett dubbelpporträtt av Fredrika och Johan Ludvig Runeberg, en vacker bok om Edith Södergran som foto-

graf, en välavvägd och inte okritisk redogörelse för forskningen kring hennes författarskap, och en intressant redogörelse för modernisten Henry Parland. Hon vet dessutom mycket om jublets kategorier hos Göran Tunström. I *Smittans rike* vars på samma gång obehagliga och fascinerande ämne hon behandlar med stor sakkunskap och stor takt har hon återigen visat hur skicklig forskare hon är, och hur väl hon skriver.

De sobra slutorden knyter an till bokens början:

För att förstå vad min morfar genomlevde och kanske framför allt vad min mormor och mamma hade att processa har jag försökt blicka in i sjukdomen på så många sätt som det är möjligt. [...] Det är svårt att förstå vilka tankar som inträder i det ögonblick man misstänker att man smittats, när man upptäcker det första såret. Och vad händer då det första utslaget i ansiktet uppstår, hur reagerar man då sjukdomen blir synlig för alla? [...] Där jag sitter i min coronakarantän tror jag trots allt att min mamma skulle ha uppskattat att jag skrivit denna bok. Här finns det jag känner till av vår familjehistoria, men också sådant som intresserade henne, som konst, musik och litteratur. Hon skulle inte ha rygгат tillbaka inför det kroppsliga och sexuella, barnmorska som hon var.

IVO HOLMQVIST

Agneta Rahikainen: *Smittans rike. Om syfilis i konst, kultur och kropp*. Natur och Kultur 2021, 276 s.

Félicien Rops: *Mors syphilitica* (1880).